

The Reflection on Historical Changes during the Reign of King Rama III to King Rama V : A Case Study of Arts of Wat Bowonniwet Vihara

Piyanard Ungkawanichakul

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

E-mail: piyanardu@g.swu.ac.th

Abstract

The research on the reflection of historical changes during the reigns of King Rama III - King Rama V: A case study of arts of Wat Bowonniwet Vihara has three main objectives: 1) To study the historical changes during the reigns of King Rama III - King Rama V that are related to the development of Wat Bowonniwet Vihara, 2) To study the effects of historical changes during the reigns of King Rama III - King Rama V that influenced on the arts of Wat Bowonniwet Vihara, and 3) To understand the history and characteristics of the arts of Wat Bowonniwet Vihara by studying primary documents and secondary documents and analyzing the art works within Wat Bowonniwet Vihara. Wat Bowonniwet Vihara was established by Krommaphra Rajawang Bowonsathan Mongkol Maha Sakdiphonsep (Front Palace) during the reign of King Nang Klao (Rama III) of Rattanakosin. Artworks, both architecture and sculpture, were created during this first period. The characteristics of the Front Palace craftsmanship and the influence of Chinese art according to the royal style of King Rama III appeared in

Wat Bowonniwet Vihara. Later, when Prince Mongkut was ordained as a monk in the name of Vajirayana Bhikkhu, King Rama III invited Vajirayana Bhikkhu to move from Wat Samorrai to reside as the first abbot at Wat Bowonniwet Vihara. Vajirayana Bhikkhu founded the Dhamma Yutaka Nikaya sect, starting at Wat Bowonniwet Vihara. Therefore, Wat Bowonniwet Vihara was created as a center for the propagation of Dhamma Yutaka sects. When he ascended the throne as King Mongkut, he built the Great Chedi after Krommaphra Rajawang Bowon Sathan Mongkhon Maha Sakdiphonsep which had not yet completed. The Great Chedi is a round in the chedi Lankan style. It reflects the influence of Buddhist beliefs from Lanka. There are many designs and decorations surrounding the pagoda that shows the Western influence on the political situation occurring during

the reign of King Rama IV. In the reign of King Chulalongkorn (Rama V), it was an expansion of the educational results of Sangha Pattana from Wat Bowonniwet Vihara printing house founded by Mahamakut Rajavidyalaya, the first monastic college of Siam. During the reign of King Rama V, it was a time of awareness in creating the image of civilization under the pressure of Imperialism. As a result, there are many palace buildings built in magnificent Western architectural styles.

Keyword: Historical Changes, Artistic Characteristic, Wat Bowonniwet Vihara, King Rama III – King Rama V

ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5: กรณีศึกษาศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร

ปิยะนาถ อังควาณิชกุล
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อีเมลผู้ประสาน: piyanardu@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5: กรณีศึกษาศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 ที่มีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของวัดบวรนิเวศวิหาร 2) เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 ที่มีอิทธิพลต่อศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร และ 3) เพื่อเข้าใจความเป็นมาและลักษณะของศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร โดยทำการศึกษาจากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และทำการวิเคราะห์ผ่านงานศิลปกรรมภายในวัดบวรนิเวศวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารเริ่มสร้างโดยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาศักดิ์พลเทพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ศิลปกรรมทั้งทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมในระยะแรกสร้างนี้ ปรากฏลักษณะของงานสกุลช่างวังหน้าและอิทธิพลศิลปกรรมแบบจีนตามพระราชนิยมของรัชกาลที่ 3 ต่อมาเมื่อเจ้าฟ้ามณฑุทพวงพวงเป็นพระภิกษุในนาม วชิรญาณภิกขุ รัชกาลที่ 3 ได้เชิญให้วชิรญาณภิกขุย้ายจากวัดสมอรายมาประทับเป็นปฐมเจ้าอาวาสที่วัดบวรนิเวศวิหาร วชิรญาณภิกขุได้ทรงก่อตั้งธรรมยุติกนิกายโดยมีจุดเริ่มต้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร จึงทำให้วัดบวรนิเวศวิหารเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ธรรมยุติกนิกายที่สำคัญ เมื่อขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างมหาเจดีย์ต่อจากกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาศักดิ์พลเทพย์ที่ยังสร้างไม่แล้วเสร็จ มหาเจดีย์ดังกล่าวเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ดังกล่าวได้สะท้อนถึงอิทธิพลคติพุทธศาสนาจากลังกา มีการออกแบบลวดลายและสิ่งประดับล้อมรอบเจดีย์ที่แสดงถึงอิทธิพลตะวันตกอันเป็นสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการขยายผลการศึกษาของสงฆ์พัฒนาจากโรงพิมพ์วัดบวรนิเวศวิหาร ทำการก่อตั้งมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกของสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยแห่งการตื่นตัวในการสร้างภาพลักษณ์ความศิวิไลซ์อันเป็นสภาวะความกดดันจากลัทธิจักรวรรดินิยม จึงทำให้มีอาคารตำหนักหลายหลังที่สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างสวยงาม

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์, คุณลักษณะทางศิลปกรรม, วัดบวรนิเวศวิหาร, รัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5

1. บทนำ (Introduction)

วัดบวรนิเวศวิหารตั้งอยู่บริเวณถนนพระสุเมรุและถนนบวรนิเวศ เขตพระนคร ของ กรุงเทพมหานคร หรือเป็นที่รู้จักกันในย่านบางลำพู วัดบวรนิเวศวิหารเป็นจุดเริ่มต้นของธรรมเนียมปฏิบัติกนิกาย หรือที่เรียกว่า ธรรมเนียม เป็นสถานที่กำเนิดวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกของประเทศไทย คือ มหามกุฎราชวิทยาลัย เป็นที่จำพรรษาของสมเด็จพระสังฆราชมาแล้วถึง 4 พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (รัชกาลที่ 4) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (รัชกาลที่ 5) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิร-

ญาณวงศ์ (รัชกาลที่ 6) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (รัชกาลที่ 9) และยังมีความสำคัญโดยเป็นวัดที่มีพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงผนวชและจำพรรษาถึงสี่พระองค์ ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ขณะเป็นพระวชิรญาณภิกขุได้ทรงย้ายจากวัดราชาธิวาสมาเป็นปฐมเจ้าอาวาส และมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงผนวชขณะครองราชย์ 3 พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) (Narasaj, 2017) และวัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 9

เนื่องจากวัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดหลวงที่มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ศิลปกรรมต่าง ๆ ภายในวัดบวรนิเวศวิหารจากสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์หลากหลายด้าน การแยกอำนาจและบทบาทระหว่างวังหลวงและวังหน้า การก่อตั้งธรรมเนียมปฏิบัติกนิกาย อิทธิพลและความเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนา รวมถึงอิทธิพลจากการเข้ามาของชาติตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 ที่มีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของวัดบวรนิเวศวิหาร
2. เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 ที่มีอิทธิพลต่อศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร
3. เพื่อเข้าใจความเป็นมาและลักษณะของศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร

3. ขอบเขตของการวิจัย (Research Scope)

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างหรือปฏิสังขรณ์ศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร เพื่อวิเคราะห์ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ได้ส่งผลกระทบต่อศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษางานวิจัย เนื่องจากวัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาศักดิ์พลเสพลหรือวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นสมัยแห่งการผสมผสานระหว่างศิลปกรรมไทยกับอิทธิพลศิลปกรรมแบบจีน และเป็นฝีมือสกุลช่างวังหน้า เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 มีการปรับเปลี่ยนลักษณะของศิลปกรรมไทยและเริ่มปรากฏศิลปกรรมแบบตะวันตก และปรากฏอิทธิพลศิลปกรรมแบบตะวันตกมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

4. วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เรียบเรียงการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์เป็นหลัก (Analytical Description) โดยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ทั้งเอกสารชั้นต้นของไทย ได้แก่ พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย ปรินซ์ ญาณิพนธ์ บทความ ที่สอดคล้องกับหลักฐานทางศิลปกรรมของวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัดและศิลปกรรม เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการศึกษาภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5: กรณีศึกษาศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร

5. ประโยชน์ของการวิจัย (Research Benefits)

1. เพื่อรวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลให้เข้าใจในภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5: กรณีศึกษาศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร
2. เพื่อเผยแพร่ความรู้ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5: กรณีศึกษาศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร

6. ผลการวิจัย (Research Results)

1. ประวัติการสร้างวัดบวรนิเวศวิหาร

วัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ 3 ทรงเป็นผู้สร้าง และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ขณะทรงผนวชเคยทรงดำรงตำแหน่งปฐมเจ้าอาวาสนาน 14 ปีเศษ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นวัดสร้างใหม่ หรือเป็นวัดเดิมแล้วปฏิสังขรณ์ใหม่ นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพระนิพนธ์ “ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร” มีข้อสันนิษฐาน Prince-Patriarch Vajiranavavarorasa & H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab (2003) กล่าวว่า “ตามที่รู้กันมาว่าเป้นพระอารามที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ ภายหลังแต่ทรงทำการศพบเจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้าดาราวดี พระราชชายา” (p.1) และมีอีกข้อความ Prince-Patriarch Vajiranavavarorasa & H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab (2003) กล่าวว่า “ถ้าเป้นวัดที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ นานักว่าเหตุไฉนจึงทรงสถาปนาขึ้นชิดกับวัดรังสีสุทธาวาส อันสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ทรงสถาปนาขึ้นก่อนแล้ว ๆ แต่ก็ไม่มีอะไรพิสูจน์ว่าเป้นวัดมาเดิม” (p.1) จึงมีการเรียกกันว่า “วัดใหม่” มีข้อสันนิษฐานระยะเวลาในการสร้างโดยตรวจสอบจากการผูกพัทธสีมา พระอุโบสถ ในเดือนยี่ แรม 6 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1190 (p.8) ซึ่งตรงกับ พ.ศ.2471 เป็นระยะเวลาหลังจากทรงได้รับการอุปราชภิเษก เป็น สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ใน พ.ศ.2467 จึงเป็นที่มาของชื่อวัดว่า “วัดบวรนิเวศวิหาร” หรือเอกสารบางฉบับเรียกว่า “วัดวังหน้า”

ใน พ.ศ.2375 กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ทรงประชรและสวรรคต (Chao Praya Thipakornwong, 1961) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์ของพระวชิรญาณภิกขุ (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในขณะทรงผนวชขึ้นเสมอสมณศักดิ์เจ้าคณะรอง ให้เชิญพระวชิรญาณภิกขุจากวัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาสวิหาร ในวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2379 และได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งพระวชิรญาณภิกขุตามประเพณีแห่งพระราชอาณัติ

และเหมือนอย่างการแต่งตั้งพระมหากษัตริย์ (The National Historical Commission of Thailand, 1993)

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างพระตำหนักพระราชทานปรากฏในหมายรับสั่ง เรียกว่า “พระตำหนักใหม่” แต่ภายหลังเรียกกันว่า “พระตำหนักปั้นหย่า” การพิธีขึ้นตำหนักเหมือนอย่างสมเด็จพระสังฆราชขึ้นตำหนัก และทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกของในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ให้นำมาได้

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (Saisingha, 2013) ได้กล่าวไว้ใน หนังสือศิลปกรรมวัดบวรนิเวศ ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาพระวชิรญาณภิกขุ หรือ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ให้เสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหารและโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเลือกของในพระราชวังบวรสถานมงคล สันนิษฐานว่าเป็นวิธีทรงดำเนินพระราโชบายดังจะประกาศให้รู้ว่าทรงเทียบพระวชิรญาณภิกขุหรือเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ไว้ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เพื่อป้องกันความสับสนในการสืบราชสมบัติ ดังนั้นจึงมีข้อสันนิษฐานว่า ชื่อวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเทียบได้กับการเป็นบวรสถานหรือที่ประทับของตำแหน่งวังหน้า น่าจะได้พระราชทานชื่อวัดในครั้งนี้

Figure 1 สถาปัตยกรรมบริเวณซุ้มประตูทางเข้าวัดบวรนิเวศวิหาร

Source: Ungkawanichakul (2024)

2. กำเนิดธรรมยุติกนิกายและการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4

เมื่อพระวชิรญาณภิกขุ ต่อมาขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงครองวัดแล้ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในพระพุทธศาสนาหลายประการ มีการฟื้นฟูศาสนา ข้าราชการพระธรรมวินัย ได้ขอพระราชทานจากรัชกาลที่ 3 ในการก่อตั้งนิกายใหม่ คือธรรมยุติกนิกาย โดยเป็นการแยกจากนิกายเดิมของเถรวาท ซึ่งภายหลังนิกายเดิมนั้นเรียกว่า มหานิกาย การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายจึงถือกำเนิดขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารและนับเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ธรรมยุติกนิกาย รวมทั้งมีการก่อสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม โดยเฉพาะในบริเวณพุทธาวาส ได้อัญเชิญพระพุทธรูปหินสัมฤทธิ์ที่มขหน้าพระอุโบสถ หน้าพระสุวรรณเขต และโปรดเกล้าฯ ให้รื้อมณฑลหลังของพระอุโบสถออก จึงทำให้สถาปัตยกรรมมณฑลของพระอุโบสถมีลักษณะตามที่เราเห็นในปัจจุบัน

2.1 พระมหาเจดีย์

ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มสร้างโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ได้โปรดให้ก่อพระฤกษ์เจดีย์ ในวันที่ 17 กันยายน พ.ศ.2374 การสร้างพระเจดีย์ยังดำเนินไปได้ไม่มากนัก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.2375 ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร กล่าวไว้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ที่ยังค้างอยู่ต่อ (Prince-Patriarch Vajiranavavarorasa & H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, 2003)

Figure 2 พระมหาเจดีย์

Source: Ungkawanichakul (2024)

รูปแบบสถาปัตยกรรมขององค์พระมหาเจดีย์ที่มีการสร้างครั้งสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วงเปลี่ยนผ่านจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นสมัยเริ่มต้นการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกในหลากหลายมิติ พระมหาเจดีย์นี้สร้างขึ้นในรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงระฆังหรือทรงกลมแบบลังกา ซึ่งสอดคล้องกับการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย พระวชิรญาณภิกขุปฏิบัติหน้าที่การต้อนรับสมณทูตจากต่างแดนและมีการตรวจทานพระธรรมวินัยจากกลุ่มพระสงฆ์โดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์มอญและกลุ่มพระสงฆ์จากลังกา จึงทำให้หันกลับไปนิยมทรงระฆังตามที่เคยปรากฏในสมัยอยุธยา แต่มีขนาดที่แตกต่างจากสมัยอยุธยา เป็นการเปลี่ยนจากพระราชนิยมอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 กลับมาสู่ประเพณีนิยมในสถาปัตยกรรมแบบไทยผสมผสาน รวมถึงขนาดของวัดวาอารามมีขนาดเล็กลง ให้ความสำคัญกับแผนผังภายในวัดอันมีนัยยะสำคัญของแต่ละอาคาร

พระมหาเจดีย์นี้มีซุ้มทิศยอดปราสาทประจํามุมเป็นเจดีย์บริวาร หมายถึงพระมหาเจดีย์ตรงกลางหรือเจดีย์ประธานนั้นเปรียบเสมือนศูนย์กลางของจักรวาลตามคติการสร้างที่เคยเป็นมาในอดีต มีการเพิ่มฐานประทักษิณ 2 ชั้น แต่ละชั้นมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ที่ฐานพระเจดีย์ทั้งสี่ทิศ บริเวณฐานประทักษิณชั้นบนมีรูปสลักรูปหล่อประดับเหนือซุ้มประตูประจำทิศทั้งสี่ ซึ่งเป็นประติมากรรมหล่อจากสำริดประกอบด้วย รูปช้าง รูปม้า รูปสิงโต และรูปนกอินทรี ที่ฐานประทักษิณชั้นล่างมีการประดับประติมากรรมเทวรูปในศาสนาฮินดู เป็นโบราณวัตถุสมัยอยุธยาหนึ่งองค์ คือรูปพระนารายณ์สี่กร ภายหลังกรมศิลปากรได้สร้างเทวรูปใหม่เพิ่มเติม

Figure 3 พระนารายณ์บนฐานประทักษิณของพระมหาเจดีย์

Source: Ungkawanichakul (2024)

บริเวณซุ้มทิศยอดปราสาท มีลักษณะเป็นอาคารทรงเรือนขนาดเล็กที่มีพื้นที่ภายในสามารถใช้สอยได้และต่อยอดด้วยเจดีย์ทรงปราสาท มีการเจาะช่องเป็นประตูวงโค้ง ส่วนที่ผนังทำเป็นรูปวงโค้งและประดับลวดลายปูนปั้นเป็นดอกไม้และใบไม้ที่เรียกว่า ลายอย่างเทศ ที่มีส่วนยอดประดับด้วยลายมงกุฎ ศักดิ์ชัย ขายสิงห์ เรียกว่า เทร็ดชนก ซึ่งคล้ายมงกุฎของพระนางเจ้าวิคตอเรีย ส่วนประดับซุ้มประตูทั้งสี่ทิศ ได้แก่ ช้าง ม้า สิงโต และนกอินทรี เป็นสัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตก สิงโต สันนิษฐานว่าหมายถึงประเทศอังกฤษ นกอินทรี สันนิษฐานว่าหมายถึงประเทศสหรัฐอเมริกา ลวดลายปูนปั้นดังกล่าวในศิลปกรรมของพระมหาเจดีย์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลตะวันตกอันเป็นผลจากการเข้ามาในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่ (New Imperialism) ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามต้องเร่งปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยเพื่อแสดงถึงความทันสมัยเป็นอารยประเทศ (Civilization) ให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคม อย่างไรก็ตาม เมื่อสยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษซึ่งตรงกับสมัยของพระนางเจ้าวิคตอเรีย อิทธิพลตามสมัยของพระนางเจ้าวิคตอเรีย (Victorian Era) ได้หล่อหลอมเข้าสู่สยาม รวมถึงด้านศิลปกรรม ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โครงสร้างและลวดลายต่าง ๆ ตามแบบอิทธิพลตะวันตกจึงปรากฏให้เห็นในรูปแบบ

การผสมผสานกับสถาปัตยกรรมไทย นอกจากนั้น แนวคิดการสร้างศิลปกรรมที่แสดงนัยยะทางการเมือง หรือการใช้ศิลปกรรมเชิงสัญลักษณ์ ก็เป็นอิทธิพลที่รับจากตะวันตกเช่นกัน

Figure 4 ลายอย่างเทศและยอดประดับลายขนนกคล้ายมงกุฏ

Source: Ungkawanichakul (2024)

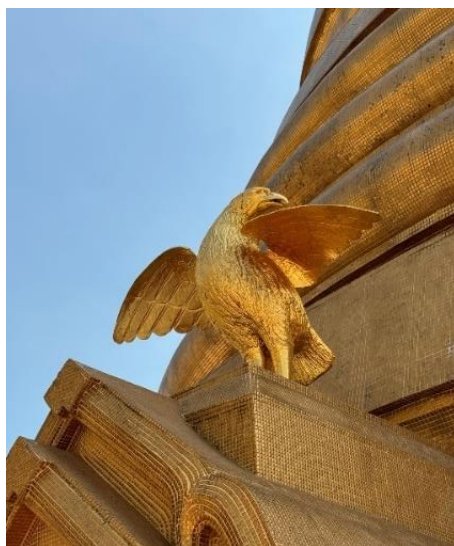

Figure 5 ชุ่มประตูประดับนภินทร

Source: Ungkawanichakul (2024)

บริเวณขุมยอดปรางค์ ฐานประทักษิณชั้นบนด้านตะวันออก ประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ที่หล่อขึ้นใหม่ จากพระบรมรูปองค์เดิมขนาดเท่าพระองค์จริงที่ประดิษฐาน ณ ตำหนักเพ็ชรภายในวัดบวรนิเวศ สำหรับการสร้างพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ขนาดเท่าพระองค์จริงเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลแนวคิดแบบตะวันตก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) มีการบูรณะวัดบวรนิเวศ ได้มีการประดับกระเบื้องโมเสกสีทองตั้งแต่ยอดพระเจดีย์ลงมาถึงพื้นหน้ากระดานเหนือฐานประทักษิณชั้นบน ได้บูรณะเจดีย์กาไหล่ทอง และพระไพรีพินาศเจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์ศิลปารุพระบรมสารีริกธาตุด้วย มีองค์พระพุทธรูปศิลาปางประธานอภัยประดิษฐานในเก๋งชั้น 2 ของพระมหาเจดีย์ ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้มีผู้สร้างมาถวายพระวชิรญาณภิกขุขณะทรงผนวชเมื่อได้รับพระพุทธรูปมาแล้ว ต่อมาได้เกิดคดีสำเร็จโทษกรมหลวงรักษารณเรศ หรือหม่อมไกรสร ซึ่งไม่ถูกกับพระองค์ตั้งแต่เริ่มแรกที่พระองค์ทรงผนวชหลังจากการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 3 กรมหลวงรักษารณเรศยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับพระวชิรญาณภิกขุ จนสร้างตำนานตักบาตรข้าวต้ม เมื่อกรมหลวงรักษารณเรศถูกตัดสินมีความผิดจากคดีการรับสินบนในการศาลจนถูกสำเร็จโทษทุกด้วยท่อนจันทน์ พระวชิรญาณภิกขุจึงถวายนามพระพุทธรูปว่า พระไพรีพินาศ หมายถึง ศัตรูที่คิดปองร้ายมีอันเป็นไปและพ่ายแพ้ภัยตนเอง (Khruathong, 2010)

2.2 พระอุโบสถ

ถาวรวัตถุเดิมที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงให้สร้าง คือ พระอุโบสถ หอพระไตรปิฎก และศาลาการเปรียญ พระอุโบสถแต่เดิมสร้างเป็นทรงจัตุรมุข ตามรูปเมรุเจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้าดาราวดี เมื่อแรกได้ทรงเชิญพระพุทธรูปพระองค์ใหญ่ หรือพระสุวรรณเขตจากวัดสระตะพาน เมืองเพชรบุรี มาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ ใน พ.ศ.2367 ต่อมาสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ได้อัญเชิญพระพุทธรูปชินสีห์จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก มาประดิษฐานไว้ที่มุขหลังของพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร ใน พ.ศ.2372 (Saisingha, 2013)

เนื่องจากพระอุโบสถเป็นอาคารแรกเริ่มที่มีการสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 ขณะสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมหลักยังคงเห็นรูปแบบตามประเพณีนิยมอาคารสี่เหลี่ยมแบบสถาปัตยกรรมไทยมีลักษณะตรีมุข คือมีมุข 3 ด้าน หลังคามุงกระเบื้องลดหลั่นชั้น เสาพาไลทรงสี่เหลี่ยมตามที่ยิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผสมผสานด้วยสถาปัตยกรรมแบบจีนตามพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสีตามบริเวณต่าง ๆ เช่น ลวดลายบนหน้าบัน ใบสีมาของพระอุโบสถเป็นการประดิษฐานบนแท่นฝังติดกับผนังพระอุโบสถด้านนอก ซึ่งเป็นงานตามแบบช่างสกุลวังหน้า

ตามประวัติกล่าวว่า พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ 3 มีลักษณะรูปทรงเป็นตรีมุขคือมีมุข 3 ด้าน (อันเกิดจากการสร้างพระอุโบสถและวิหาร อาคารพระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศเหนือ และอาคารวิหารที่วางผังตามแนวตะวันออกและตะวันตก โดยมีหลังคาอาคารแยกจากกันและสังเกตได้จากใบสีมาที่ติดผนังและกรอบขุมหน้าต่างและประตูที่ถูกสร้างทับไปบางส่วน) เป็นสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่างแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 ฝีมือสกุลช่างวังหน้า เมื่อมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการผสมผสานศิลปะแบบตะวันตกในส่วนต่าง ๆ ในศิลปกรรมของวัดบวรนิเวศวิหาร ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมภายในของพระอุโบสถ

Figure 6 ใบสีมาประดิษฐานบนแท่นฝังติดกับผนังพระอุโบสถ

Source: Ungkawanichakul (2024)

บริเวณหน้าบันของพระอุโบสถมีการประดับลวดลายสำคัญ คือ พระมหามงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้ากับพระแสงขรรค์ อันเป็นตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ 4 ส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบเดิมของรัชกาลที่ 3 คือลักษณะของหน้าบันเป็นรูปจั่วก่ออิฐถือปูนและตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสี ประดับด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งสมัยรัชกาลที่ 3 ลวดลายหน้าบันที่พบเห็นได้ทั่วไปเป็นลวดพุดตานก้านแย่ง การทำตราพระราชลัญจกรบนหน้าบันเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์นี้ เป็นอิทธิพลที่ได้รับจากตะวันตกในเรื่องการสร้างศิลปะเชิงสัญลักษณ์ เปลี่ยนจากหน้าบันพระนารายณ์ทรงครุฑในสมัยอยุธยา ซึ่งแสดงถึงคติเทวราชาผ่านศิลปะบนหน้าบัน การสร้างหน้าจั่วที่มีส่วนยอดสูงขึ้นมากกว่าเก๋งจีนทั่วไปที่หน้าจั่วมักไม่สูงมาก สันนิษฐานว่าเป็นการรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน ที่เรียกว่า “ทรงวิลิ้นดา” (Saisingha, 2013)

Figure 7 ตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ 4 บริเวณหน้าบันของพระอุโบสถ

Source: Ungkawanichakul (2024)

และสิ่งที่ปรับเปลี่ยนสร้างเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แก่ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นอย่างลูกฟูก เรียกว่า กระเบื้องกาบกล้วย หรือ กระเบื้องกาบ ชุ่มประตู่และหน้าต่างเป็นงานประดับตกแต่งด้วยลวดลายอย่างเทศ มีการสร้างมุขลดด้านหน้าอาคารพระอุโบสถ โดยมีเสาและบัวหัวเสาเป็นแบบตะวันตก ทำจากหินอ่อน ตัวเสาและลวดลายบัวหัวเสาส่งทำจากประเทศอิตาลี และเรียกบัวหัวเสาว่า “ลายใบผักกาดเทศ” ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการเซาะร่องแบบเสาในศิลปะตะวันตกและมีบัวหัวเสาแกะสลักเป็นลวดลายใบไม้แบบตะวันตก คือ ใบอะแคนทัส (Saisingha, 2013)

Figure 8 เสาพาไลของพระอุโบสถ

Source: Ungkawanichakul (2024)

Figure 9 บัวหัวเสาแกะสลักเป็นลวดลายใบอะแคนทัส

Source: Ungkawanichakul (2024)

งานประติมากรรมบนบานประตูและบานหน้าต่างของพระอุโบสถ เป็นงานไม้แกะสลักลงรักปิดทอง แต่เปลี่ยนจากภาพเทวดาถือพระขรรค์แบบไทยหรือเซียวกางแบบจีน (ซึ่งยังเห็นได้บริเวณประตูทางเข้าวัดบวรนิเวศวิหาร) เป็นภาพแสดงสำหรับบานประตูหน้าต่างมุขด้านหน้า เป็นการแกะสลักชุดสมบัติของพระจักรพรรดิราช เรียกว่า รัตน 7 ประการ ด้านหนึ่งมีของ 3 สิ่ง ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว อีกด้านหนึ่งประกอบด้วยของ 4 สิ่ง ได้แก่ แก้วมณี ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว และนางแก้ว ส่วนบานหน้าต่างด้านหน้า บานข้างหนึ่งแสดงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ประกอบด้วย พระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแสงจามรี ธารพระกรและฉลองพระบาทเชิงงอน แทนสัญลักษณ์หมายถึงพระมหากษัตริย์ ส่วนอีกข้างหนึ่งแสดงเครื่องอัฐบริหาร ได้แก่ บาตร จีวร สบง สังฆาฏิ ผ้าปูล้าง เข็มเย็บผ้า มีด และที่กรองน้ำ เป็นการแสดงถึงพระภิกษุในพุทธศาสนา และหมายถึงรัชกาลที่ 4 ทรงออกผนวช และทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์

Figure 11 บาตร ส่วนประกอบของเครื่องอัฐบริหาร ที่ปรากฏบนบานประตูด้านหน้าของพระอุโบสถ

Source: Ungkawanichakul (2024)

เมื่อพระวชิรญาณภิกขุมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้อัญเชิญพระพุทธรูปชินสีห์จากมุขด้านหลังพระอุโบสถ มาเป็นพระประธานในพระอุโบสถ ประทับองค์ด้านหน้า และมีประสุวรรณเขตเป็นพระพุทธรูปประทับองค์ด้านหลัง ต่อมาภายในถ้ำศิลาใต้ฐานบัลลังก์พระพุทธรูปชินสีห์ได้มีการบรรจุพระบรมราชสรีรางคารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) และพระบรมราชสรีรางคารของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9)

Figure 12 พระพุทธรูปชินสีห์ พระประธาน และพระสุวรรณเขต ภายในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
Source: Ungkawanichakul (2024)

3. การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมากขึ้น มีทั้งการปรับปรุงอาคารเดิม เช่น พระตำหนักเดิมหรือพระตำหนักใหญ่ ซึ่งสร้างขึ้นขณะที่รัชกาลที่ 4 ทรงผนวช และมีการสร้างอาคารเพิ่มเติมขึ้นใหม่ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระตำหนักทรงพรต พระตำหนักจันทร ตำหนักซ้าย ตำหนักกลาง และสวยงามตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเด่นชัดขึ้น เช่น พระตำหนักเพ็ชรที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6

3.1 พระตำหนักทรงพรต

พระตำหนักทรงพรตเป็นอาคารปูนปั้นทรงโรง ปลุกเป็นเรือนยาว มีทางขึ้นจากด้านหน้าสู่ระเบียงมุขของอาคารชั้นบน หน้าต่างบานไม้แบบเฟี้ยม หลังคาทรงปั้นหยาทำชายคายื่นออกมาเพื่อบังแดดและกันฝน ซึ่งเป็นการจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตามแบบตะวันตก สำหรับพระตำหนักทรงพรตมีความสำคัญ คือใช้เป็นที่พักของพระมหากษัตริย์และเจ้าฟ้าที่ทรงผนวชหลังจากประทับที่พระตำหนักปั้นหย่า 1 คั่นตามพระราชประเพณี

3.2 พระตำหนักจันทร

รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักจันทร เพื่อเป็นที่พักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ด้วยทรัพย์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร วโรพารักษ์ณสมบัติ รัตนกุมารี กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 กับพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคณาภิรัตน์ ซึ่งทรงประสูติและสิ้นพระชนม์ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินไปในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระศพของกรมขุนสุพรรณภาควดี จึงให้เรียกชื่อตำหนักนี้ว่า “พระตำหนักจันทร” เป็นอาคารสองชั้น หลังคาทรงปั้นหย่า ชายคาประดับไม้ฉลุลายซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6

Figure 13 สัญลักษณ์ตราพระเกี้ยวบนผนังของพระตำหนักจันทร์

Source: Ungkawanichakul (2024)

หน้าต่างเป็นบานเฟี้ยมเพื่อรับแสง มีการทำลวดลายปูนปั้นสัญลักษณ์ตราพระเกี้ยวบนพานทองคำที่ผนังเหนือหน้าต่างบานกลางของชั้นบน การประดับประดาด้วยตราประจำองค์ของพระมหากษัตริย์บนผนังอาคารเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากตะวันตก

3.2.1 พระตำหนักเพชร

พระตำหนักเพชรเป็นอาคารที่มีการก่อสร้างเพิ่มขึ้นติดกับพระตำหนักจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ได้มีพระราชดำริให้จัดพิธีเฉลิมพระเกียรติสนองพระราชอุปัชยาจารย์ ทรงเลื่อนพระอิสริยยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรชिरญาณวโรรสขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสกลมหาสังฆปริณายก จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักเพชร ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รูปแบบของอาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มีลักษณะยกพื้นสูงจากพื้นดิน หน้าจั่วเป็นปูนปั้นประดับลวดลาย มีลายพระมหามงกุฎชिरาวุธอยู่ท่ามกลางลายพรรณพฤกษา ประดับซุ้มโค้งยอดแหลมฉลุลายพรรณพฤกษาซึ่งรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกและแสดงให้เห็นถึงความนิยมการประดับประดาอาคารด้วยไม้ฉลุ โดยเฉพาะลายขนมปังขิง (Ginger Bread) เป็นที่นิยมกันมาก ปรากฏตามพระตำหนักและพระที่นั่งต่าง ๆ ยังรวมไปถึงสถาปัตยกรรมตามอาคารศาลาว่าการจังหวัดที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6

Figure 14 พระตำหนักเพ็ชร

Source: Ungkawanichakul (2024)

7. การสรุปผลและการอภิปรายผล (Conclusion and Discussion)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงเป็นผู้สร้างวัดบวรนิเวศวิหาร การสร้างครั้งแรกเป็นการสร้างตามศิลปกรรมสมัยนิยมในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 ซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากจีน และเป็นงานสกุลช่างวังหน้าซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) หรือในขณะนั้นทรงอยู่ในสมณเพศ นามว่า พระวชิรญาณภิกขุ ได้เสด็จมาเป็นพระปฐมเจ้าอาวาส ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และมีการก่อตั้งธรรมเนียมปฏิบัติเป็นครั้งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงถือครองวัดนี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และแนวคิดในการสร้างศาสนสถานส่วนต่าง ๆ ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร จนกระทั่งไปสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) อิทธิพลปัจจัยภายนอกคือการเข้ามาของชาติตะวันตก ทำให้เกิดการสร้างอาคารสถาปัตยกรรมตะวันตกภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ศิลปกรรมภายในวัดบวรนิเวศวิหารจึงเป็นการบอกเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

8. ข้อเสนอแนะงานวิจัย (Research Suggestion)

หากสนใจศึกษาเพิ่มเติมสามารถค้นคว้าข้อมูลตามเอกสารอ้างอิง หรือสอบถามมาทางอีเมลนี้ piyanardu@g.swu.ac.th

9. กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)

บทความวิจัยนี้ เป็นผลจากการได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้ คณะสังคมศาสตร์ ปี 2565 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

10. เอกสารการอ้างอิง (References)

- Chao Praya Thipakornwong. (1961). *Rattanakosin Royal Chronicle of King Rama III*. Bangkok: Suksapanpanit. [in Thai]
- Khruathong, P. (2010). "Thot rahat khadi 'mom kraison': kong ke ru kanmuang? in *Silpawattanatham*, 31(5), 88 -103. [in Thai]
- Narasaj, W. (2017). *Sub San Silp Ni Phaen Din Phra Song Tham*. Bangkok: Rung Silp Printing. [in Thai]
- Prince-Patriarch Vajirananavarorasa & H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab. (2003). *Tam Nan Wat Bovoranives*. Bangkok: Religious Printing House. [in Thai]
- Saisingha, S. & Saisingha, M. (2013). *Buddhist Art of Wat Bovoranives Vihara*. Bangkok: Wat Bovoranives Vihara. [in Thai]
- The National Historical Commission of Thailand. (1993). *Prachum Mai Rabsang Part 4 Episode 1 Rattanakosin Period in the Reign of King Rama III (1824 - 1841)*. Bangkok: The Secretariat of the Prime Minister. [in Thai]